

Notes per a un catàleg tipològic de les
rondalles de l'Alacantí

El present article forma part d'una sèrie de treballs destinats a tractar d'establir, amb notes o comentaris justificatius, un catàleg tipològic de les rondalles valencianes. L'objectiu és ordenar un conjunt força representatiu de –en principi– vora tres-centes versions de rondalles de les comarques valencianes, majoritàriament però no exclusivament transmeses en valencià, les quals tenen una constatable procedència oral –encara que condicionades per la seua funció divulgativa siguen gairebé totes versions literàries i no fidels transcripcions de relats orals–, i per tant es poden considerar testimonis perfectament vàlids de rondalles tradicionals.¹ Tot partint d'un *corpus* que han arreplegat els escriptors al quals devem les millors col·leccions, des d'Enric Valor fins a Joaquim Gonzàlez i Caturla, i que ells mateix, actuant com a folkloristes, han agrupat per camps de treball (gràcies al seu millor coneixement del món oral més proper), és a dir, per pobles i comarques,² tractarem d'integrar les nostres rondalles dins la classificació homologada que segueixen els folkloristes i estudiosos de la tradició oral de tot el món.

Aquest mètode classificatori, basat en el conegut índex de tipus de contes folklòrics d'Antti Aarne i Stith Thompson (Aa-Th), malgrat les cri-

¹ Els primers treballs, en premsa o en preparació, són, en una primera fase, a banda d'aquest que en fa el núm. III, els següents: “Notes per a un catàleg tipològic de les rondalles valencianes, I: les rondalles d'Enric Valor” (en col·laboració amb Josep Vicent Garcia i Raffi); “Notes..., II: rondalles de La Vall d'Albaida i L'Alcoià” (dins el monogràfic sobre literatura i tradició oral de la revista *Almaig*, XVII, 2001, pp. 124–133); “Notes..., IV: rondalles del Baix Vinalopó” (en *Homenatge a Luis Quirante*, vol. II (Cuadernos de Filología; Anjeos), València, Universitat de València, 2003, pp. 431–456); “Notes..., V: rondalles de La Costera”; “Notas para un catálogo tipológico de los cuentos tradicionales valencianos, VI: cuentos de Los Serranos” (en col·laboració amb Amparo Rico Beltran).

² Em referisc a Valor (1995), que arreplega 36 rondalles; Gonzàlez i Caturla, *Alacantí* (1998), 36; Gonzàlez i Caturla, *BVinalopó* (1998), 32; Gascón, *Albaida-Alcoià* (1999), 50; Martínez, *La Costera* (1999), 24; Cortés, *Serrania* (2000), 9. Per a un panorama general i actualitzat sobre el tema –encara que no arriba a incloure les col·leccions de *La Costera* i *Albaida-Alcoià*–, vegeu l'obra de Bataller (1999).

tiques que ha rebut des de les seues primeres elaboracions ençà (ja destacava les seues limitacions Propp, 1977: 23), és acceptat avui internacionalment i és aplicat per tot treball científic mínimament rigorós que afronte el tema de la rondalla o conte tradicional des d'un punt de vista comparatiu o simplement formalista. Amb la seua guia i fent servir el seu allau de valuosa informació, s'ha treballat en el camp de les rondalles catalanes i castellanes durant els darrers anys.³ La classificació d'Arne i Thompson és un punt de partida, un diccionari viu i obert, que accepta lèxic o accepcions noves, que vénen periòdicament de la rondallística que perviu per tot arreu del món. A més a més, com que facilita la comparació amb els reculls de rondalles d'altres llocs, s'ha convertit en un instrument imprescindible i útil de recerca, i gairebé tots els catàlegs i avui en dia també moltes replegues s'organitzen seguint el seu model.

La nostra pretensió és que el catàleg resultant siga només provisional, és a dir, una aproximació necessària i útil, que haurà de romandre oberta –

³ En les catalanes, ho han fet Josep A. Grimalt, sobre l'obra rondallística de mossèn Alcover, i Carme Oriol, sobre la de Joan Amades, com indica Comes (1999: 212, n. 2). La pròpia Comes (1999) utilitza aquest model per a la seua anàlisi. El catàleg principal de rondalles catalanes és el de Josep M. Pujol (1982). Però gràcies a un altre treball d'Oriol (1999) es podrà trobar la referència tipològica de cadascuna de les rondalles d'Amades, és a dir, es podrà confrontar el conte-típus que proposem per a cada rondalla valenciana amb el proposat per a les replegades –o, com Oriol demostra, reescrites moltes vegades a partir d'anteriors fonts literàries– per Amades en la seua *Rondallística*. Així, per exemple, la rondalla de *BV'inalopó*, núm. 1, “Granereta de pastera”, coincideix amb la núm. 23 d'Amades, “La malcreienta” (ambdues són Aa-Th, conte-típus 510A), o la núm. 6 de *BV'inalopó*, “Marieta i el mort”, amb la núm. 24 d'Amades, “La cendrosa” (ambdues conte-típus 366). Dins el completíssim catàleg de contes aragonesos de González Sanz, hom trobarà la sorpresa que molts dels testimonis corresponen a comarques, com la Llitera, la Ribagorça i el Baix Cinca, de parla catalana. I amb la possibilitat, així, d'avaluar la presència o mancança de la barrera lingüística en la difusió de tradició literària oral, com la de les rondalles. El mateix es pot dir de la col·lecció arreplegada a la comarca murciana, de parla valenciana, del Carxe (Limorti i Quintana, 1998). En les castellanes, les últimes col·leccions que conec segueixen sempre l'índex de Aa-Th. Em referisc molt especialment a les modèliques replegues degudes a Camarena, *León* (1991), Suárez, *Asturianos* (1998) i Agúndez, *Sevillanos* (1999). Per al catàleg tipològic del conte folklòric dins el món hispànic, tot incloent la tradició en castellà, però amb el mateix grau de rellevància la tradició en català, en galleg-portugués i en basc, i la hispanoamericana, l'obra essencial, fruit de molts anys d'investigació, és el *Catàleg* que preparen Julio Camarena i Maxime Chevalier. N'han aparegut els dos primers volums, que comprenen la catalogació de contes d'animals (Camarena / Chevalier, 1997) i contes meravellosos (Camarena / Chevalier, 1995). El nostre objectiu seria poder contribuir, molt humilment, des de la tradició valenciana, i aportar-ne elements de referència per a aquesta magnífica tasca de catalogació.

com hem dit que ho està el propi *Índex* internacional—, a posteriors correccions, reordenacions i, sobretot, afegits o incursions proposades pels investigadors. Aquestes incorporacions provindran de la lectura i examen de noves rondalles que es publiquen en un futur pròxim —per reproducció fidel a partir de gravacions, o per versions literàries, com ha ocorregut fins ara sempre en el cas valencià, amb manteniment de l'essència argumental original—, o de velles col·leccions que no van ser tingudes en compte en la redacció original.

Pensem que la utilització d'aquest mètode classificatori és important si es vol donar a conèixer la pervivència vigorosa i la força i riquesa expressives d'aquesta rondallística, part essencial de la tradició oral valenciana. Però per tal de fer-ho amb tota credibilitat en àmbits internacionals, s'ha de demostrar la presència i perduració —la recreació constant i fructífera—, als nostres pobles i ciutats, de tota una sèrie de narracions universals, és a dir, que en molts casos (no sempre, però sí en la majoria) es conten o s'han contat, des de fa segles o a vegades mil·lennis, en altres indrets més o menys propers o llunyans d'Europa o del món. És clar que la constatació d'aquesta antiguitat i universalitat no llevarà un gram d'importància —tot el contrari— al valor de les versions valencianes. Perquè la qualitat, en tradició oral, no es mesura per originalitat temàtica —el narrador o cantant tradicional es manté bàsicament fidel als seus models, ell i la seua audiència no troben el sentit del seu art en la variació, sinó en el manteniment de temes i formes heretades—, sinó per capacitat d'expressió i voluntat de pervivència.

L'ordenació de la rondallística dins un catàleg no redueix, doncs, més bé tot el contrari, la consideració dels contes transmesos oralment com a expressions artístiques valuoses i lliures. Com recorden, tot referint-se a la universalitat de les rondalles d'Enric Valor, Lluç i Rodríguez Almodóvar:

Pel que fa al moll narratiu, són iguals els contes castellans als de Sicília, als d'Astúries, als del Llenguadoc, a molts d'Euskadi; i els del País Valencià als de tots aquest llocs. Però també és evident que no són els mateixos, sinó que han tingut un desenvolupament autòcton per senderes insospitades, i aquesta arborescència és la que acaba produint el sentiment d'allò que és propi com a únic, i això respon, així mateix, a una veritat profunda: la veritat del detall, de l'expressió, de la paraula exacta. Allò que és universal i allò particular tornen a abraçar-se. La cultura oral no és sinó una xarxa de cercles entrecruats l'aparença global de la qual és la d'una selva inextricable. I és tasca de l'estudiós desbrossar, aclarir i comparar la part comuna per a tornar a unir i afermar allò que és propi. (Lluç / Rodríguez Almodóvar, 1999: 193)

En efecte, les *rondalles* d'Enric Valor, publicades per primera vegada entre 1950 i 1958, i constantment reeditades des de llavors, constitueixen la campanada inicial per al descobriment de tot un ric potencial de narrativa valenciana de tradició oral. La transcendència d'aquestes *rondalles* ha superat el mèrit de folkloristes valencians anteriors, com l'alcoià Joaquim Martí Gadea o el castellonenc Josep Pascual Tirado. Amb Valor la recreació dels relats originals esdevé un producte literari de primer ordre, més elaborat i aconseguit que, per posar un exemple assenyat, el del més nodrit *corpus* de rondalles de mossén Alcover. Amb ell es dona la conjunyació entre tema universal i tema tradicional (les rondalles, contades i fruïdes al costat de la llar per nens i adults des de sempre), tècnica narrativa sòlida amb estil curadíssim i elegant, i, finalment, llengua amb vocabulari ric i divers, compromesa mitjançant l'ús d'un català noble i culte, però fermament arrelat al valencià de la seua comarca i dels pobles que contenen eixes rondalles. Tot això ha fet del valencià de Valor una base excel·lent —que ens mancava— per a fixar el millor model literari pel que fa a l'aplicació de la normativa lingüística a l'escola valenciana des dels anys 70.⁴

Els fruits del mestratge de Valor escriptor i folklorista s'han donat, i deixebles tan assenyats com Joaquim González i Caturla, escriptor alacantí prolífic i versàtil,⁵ ens demostren que és possible utilitzar, per tal de contar les rondalles literàriament, un estil personal (el millor homenatge que es pot fer al mestre Valor és no tractar d'imitar-lo), tan natural i correcte com el del castallut, però potser més directe i lleuger, més proper o fidel —sense considerar ara per ara rellevant si això és un tret positiu o un demèrit— a la matèria prima oral amb la seua agilitat consubstancial.⁶ A més a més,

⁴ Vegeu una bona síntesi de les contribucions de Valor a la llengua i la literatura del País Valencià, dins Montoya (1991), qui destaca aquest paper de normalitzador o estandaritzador en l'escola valenciana. En "Notes.., I", dedicat a la catalogació tipològica de les rondalles de Valor, dedicarem més espai i donarem referències bibliogràfiques bàsiques sobre la seua tasca rondallística.

⁵ Ha publicat, a banda de les *Rondalles de l'Alacantí* i les *Rondalles del Baix Vinalopó*, sempre en la editorial Bromera, els reculls de contes *Els colors de la solitud*, 1996, i *Les quatre edats d'Eros*, 1996 (Premi de Narrativa Eròtica La Vall d'Albaida, 1995), la novel·la *La casa de les flors*, 1998 (IV Premi Enric Valor de Novel·la) i una sèrie d'obres de literatura infantil i juvenil, com ara *Tot l'estiu per davant*, 1992, *La penya dels pirates*, 1998, entre altres.

⁶ El propi González i Caturla, en un article dedicat a Enric Valor, sintetitza la seua lliçó: "...l'aportació d'Enric Valor a la rondallística no es limita tan sols al fet d'arreglar les rondalles i transcriure-les sense més ni més. Ell pretenia alguna cosa més: rescatar de l'oblit aquestes peces i alhora mostrar una varietat de llengua culta, rica i genuïna que

aquests fruits ens demostren que la tradició rondallística que va conèixer Valor no va acabar en terres valencianes amb la guerra civil, ni en la postguerra, sinó que es va mantenir fortíssima, com la mateixa llengua, necessitada, això sí, de l'impuls i la fixació de l'escriptura.

El nombre de rondalles arreplegades i versionades per Joaquim González i Caturla és, ara per ara, quantitativament superior al de les que ens va deixar Enric Valor, encara que amb un nombre de pàgines menor: 68 contes front a 36.⁷ D'aquestes 68, 32 rondalles procedeixen del Baix Vinalopó, i 36 de l'Alacantí.⁸

1. “La rosa de l'amor”, arreplegada al Campello.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 437 (*The Supplanted Bride [The Neddle Prince] / La núvia suplantada [L'espina del príncep]*); Boggs, *445A; C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*, 437 i [438].

CORRESPONDÈNCIES: C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*, 437, només ofereixen com a orals una versió castellana (d'Extremadura) i una catalana (Amades, *Rondallística*, 131; Tarragona).

COMENTARI: La versió que ofereixen C-Ch, 437, és força diferent, tot començant perquè ací se li dona paper més estàtic a la núvia, mentre que a la versió extremeña es fa peregrina i va a cercar el príncep. Tanmateix, coincideix amb la valenciana en el motiu de les flors (encara que la rosa té més importància al conte valencià, clarament romantitzat). També coincideixen en el motiu que se centra el tipus, que es el de la mort aparent i la resurrecció de la donzella; i, a la fi de la rondalla, en el motiu de la papallona (o coloma) que fa tornar a la vida a la amada (motiu E 102). Cal tenir en compte el nou tipus que C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*, [438], presenten, perquè hi ha també punts en comú (la “murta” al costat del cos mort, en lloc de la “rosa”...), i està basat en pràcticament només versions catalanes i mallorquines. Pel que fa al tema de la separació a la rondalla valenciana,

pogués servir de model als joves. Trobe que aquestes eren les intencions de l'autor de Castalla”. (González i Caturla, 1997: 48)

⁷ Ho recorda Montoya (1999: 351).

⁸ Seguiré l'edició segona de les rondalles, encara que consta com a primera dins l'editorial (Joaquim González i Caturla, *Rondalles de l'Alacantí. Contes populars*, Alacant, Aguaclara, 1998). L'edició primera de les rondalles de l'Alacantí va ser publicada en 1985. L'edició de les 36 rondalles va precedida per un Pròleg (pp. 11–16) signat per Emili Rodríguez-Bernabeu, i una Introducció de l'autor (pp. 17–22), amb comentaris de tipus general, preliminars datats a febrer de 1985.

causada per la reina mare, que envia el fill a l'estranger, estem davant uns motius més propis del tipus de rondalla al voltant de la donzella calumniada i perseguida (Aa-Th, 706), molt més comú a la tradició peninsular que el tipus 437 (vegeu Beltran, 1992). Així, el fet que el príncep trobe la donzella dins “la cambra de les ferramentes” (relacionat amb els motius N7111), s’hi troba en aquest tipus, però no en l’anterior. Igualment, com hem dit, el motiu K2117 “Calumniated wife: substituted letter (falsified message)”.

2. “Peret i Margarideta”, arreplegada a Sant Joan i Mutxamel.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 720 (*My Mother Slew Me, My Father Ate Me. The Juniper Tree / Ma mare em va matar, mon pare em va menjar. El ginebrè*); Boggs, 720*A; Pujol, *Contribució*, 720; C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*, 720; GS, *Aragoneses*, 720; Amores, *Catálogo XIX*, 720.

CORRESPONDÈNCIES: Bertran, *Rondallari*, 132 (“L’aucellet”); Amades, *Rondallística*, 35 (Tarragona); *Carxe*, 2; Espinosa, *Españoles*, 152; Agúndez, *Sevillanos*, 52 (“Mariquita y Periquito”); “Beñardo” (original basc, amb traducció; pp. 748–53), que donen i tradueixen C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*, 720.

COMENTARI: És considerada per GC com “potser la més representativa de la comarca d’Alacant [*sic*: per “de l’Alacantí”], perquè és coneguda en tots els pobles” (p. 32, n.), amb diferents finals, més o menys optimistes. Bataller, *Les rondalles*, pp. 126–28, insisteix en la seua popularitat al País Valencià: “A la Safor, les rondalles més recordades són *Peret i Marieta* i *El cigronet*. Moltes persones majors només en coneixien, de les valencianes, una d’aquestes o totes dues [...] Tenim transcrits 32 versions de la primera i 31 de la segona...” Efectivament, nosaltres mateix hem sentit contar-la a dones de la nostra família, de l’Horta Sud, amb la variant de “Peret y Pereta” (la meua filla l’ha deprés de la seua iaia). Bataller explica les causes de la bona pervivència d’ambdues rondalles: “No són llargues i, per tant, són fàcils de recordar; i l’argument és senzill. En el cas de la primera, crida l’atenció el seu argument rar i original: el sacrifici del xiquet, que serveix d’aliment per a son pare i que, sense explicar-se com, ressuscita” (pp. 127–28). Es coneix, per tant, per tot l’àmbit peninsular (amb versions castellanes, catalanes, basques...) i europeu: des d’*El ginebre* del germans Grimm, fins el comte de fades anglés d’*El roser (Cuentos ingleses)*, pp. 113–18; arreplegat dins Díez Rodríguez y Díez-Taboada, *Las memorias de los cuentos*, n° 93, pp. 501–507). Els versos de l’arbre (o l’ocell) els trobarem al cant de Margarida empresonada dins el *Fausto* de Goethe (vegeu els comentaris de

Thompson, *El cuento folklórico*, 164–65). Agúndez, *Sevillanos*, 52, amb una important informació comentada, presenta la versió sevillana, tot girant sempre al voltant del motiu de la madrastra assassina del xiquet, la germana que rescata els ossos del cos bullit i els planta, i la planta o arbre que denuncia –normalment amb cançó– que “Ma mare m’ha matat, mon pare m’ha menjat, i sols ma germana m’ha plorat”, com a les altres versions populars hispàniques.

3. “Joanet el pescador”, arreplegada a Agost.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 302 (*The Ogre's [Devil's] Heart in the Egg / El cor de l'ogre [del dimoni] dins l'ou*); Pujol, *Contribució*, 302; C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*; Chevalier, *Siglo de Oro*; GS, *Aragoneses*, 302.

CORRESPONDÈNCIES: Amades, *Rondallística*, 14, 82 i 157; Alcover, *Rondalles*, I (302); Carxe, 10; Bataller, *Comarques centrals*, 2; Espinosa, *Españoles*, 141, 142 i 156; Camarena, *León*, 76; Suárez, *Asturianos*, 30 (“El héroe de poderes maravillosos”, 4 versions); Agúndez, *Sevillanos*, 31.

COMENTARI: A la rondalla d'Agost, els animals agraïts per l'ajut de Joanet són els tradicionals: l'àguila, el lleó i la formiga. Però la versió arreplegada per GC, d'orientació marinera, té un desenvolupament posterior, amb l'aparició d'una sirena, la qual fa passar l'heroi per una nova prova extraordinària, que allarga i enriqueix el conte, si comparem amb altres versions peninsulars i no hispàniques (vegeu Agúndez, *Sevillanos*, 31). Per al tema de l'agraïment d'animals, vegeu Propp, *Las raíces históricas*, pp. 224–228. A vegades el tema central de la rondalla fa que es confonga amb un altre tipus, Aa-Th, 554 (*The Grateful Animals / Els animals agraïts*).

4. “El conte de l'alfabegüeta”, arreplegada a Mutxamel.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 879 (*The Basil Maiden / Les fulles de l'alfabegüeta*); Boggs, *970; Pujol, *Contribució*, 879; GS, *Aragoneses*, 879; Amores, *Catálogo XIX*, 879.

CORRESPONDÈNCIES: Bataller, *Rondalles i acudits*, 18; Gascón, *Albaida-Alcoià*, 4 (“El rander”); Roig, *Guadalest-L'Algar*, pp. 49–53; Espinosa, *Españoles*, II, 1, 2, 3 i 4; Camarena, *León*, 137 (“La mata de albahaca”); *Lo Molinar*, 34; cf., per a difusió i més correspondències, Camarena, *León*, pp. 442–443.

COMENTARI: *Les fulles de l'alfabegüeta* és una rondalla ben coneguda dins la tradició europea (al menys de l'Europa mediterrània). En estiu, a molts pobles mediterranis es pot veure la planta aromàtica adornant les finestres, allò que dona una especial versemblança al paper que hi té a la rondalla. Els contes del tipus 879, com a la millor tradició poètica provençal de *joc*

parti –“a prince ridicules her... but the girl learns from the teacher a rhyme which scorns him in turn”– es plantegen al voltant d’uns tests amb *adynata* (impossibles): “how many leaves on the plant?, how many stars in the sky?” (Aa-Th). La versió lleonesa que dona Camarena, *León* 137, “La mata de albahaca”, pot servir de referència per a les valencianes. Manté el mateix esquema de pregunta impossible del príncep (“...quantas fulles té l’alfabeguet?”), resposta intel·ligent de la xica (“puix que sabeu llegir i escriure, no podríeu dir-me vos quantes estrelles té el cel i quants granets té l’arena”), més la curiosa elaboració de la *Sugar Puppet*, una mena de *manekine*, una “monyica de sucre” (és una “monya” també al dialecte lleonés de la versió esmentada), que servirà a la novençana per protegir-se de la violència del marit. L’ampla difusió de la rondalla, com demostraven ja els quatre exemples de Espinosa, *Españoles*, és no sols per tota la península i Hispanoamèrica, sinó que també hi ha versions italianes, moltes més que franceses (veg., per a la catalogació i difusió, Camarena, *León*, pp. 442–443).

5. “La metgessa del dimoni”, arreplegada a Sant Vicent del Raspeig.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 332 (*Godfather Death / La mort padrina*); Boggs, 332; Pujol, *Contribució*, 332; Amores, *Catálogo XIX*.

CORRESPONDÈNCIES: Amades, *Rondallística*, 99, 202, 203 i 204; *Carxe*, 3; *Lo Molinar*, 20; C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*, 332, hi aporten un exemple basc, reproduït per Barandiarán, amb protagonista masculí (“El pobre que se hizo médico”).

COMENTARI: La rondalla conta la història d’una xiqueta, oferida al dimoni pels pares pobres, que adquireix qualitats sobrehumanes com a metgessa (D1724, “Magic power from Death. Death as godfather”). En altres versions, el mestre és la Mort. I la xica és la típica fada o bruixa exposada de menuda a un perill que la fa posseïdora de facultats sobrenaturals. Res no la salvarà, tanmateix, quan veja les llums de la seua pròpia mort (motiu E765.1.3). C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*, pp. 181–84, hi donen les corresponents referències a l’àrea catalana (i d’altres). A la rondalla valenciana hi ha un interessant passatge, que no sabem si es donarà en alguna altra versió. Per tal de combatre la malaltia del príncep, la metgessa demana quatre hòmens forts que es col·loquen un a cada cantó del llit del malalt. Aquest motiu es relacionaria amb els conjurs i oracions populars dels quatre cantons del llit (en castellà, “cuatro esquinitas tiene mi cama...”), que moltes vegades són explícitament els quatre evangelistes: “A n’aquest llit me he ficat / set àngels hi he trovat, / quatre als peus, tres al

cap, / La Verge Maria al meu costat, / que me'n diu ... (*ací el nom*) / dorm y reposa, no tingas por de cap mala cosa, si cap mala cosa hi ha, / La Verge Maria te'n traurà" (Rodríguez Marín 1948: 620–21). Pedrosa, *Las dos sirenas*, pp. 187–220, aporta molts exemples de l'oració (vegeu també Beltran, 2001c).

6. "L'estreleta d'or", arreplegada a Agost i al Campello.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 480 (*The Spinning-Women by the Spring. The Kind and the Unkind Girls / Les filanderes al riu. Les xiques amable i antipàtica*); C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*, Tipus 480.

CORRESPONDÈNCIES: Valor, 15 ("La mestra i el manyà"); *Carxe*, 11; Amades, *Rondallística*, 24; *Lo Molinar*, 17; Espinosa, *Españoles*, 112 ("La Puerquecilla"), i 113 ("Estrellita de oro"); Agúndez, *Sevillanos*, 41 ("Hija querida, hija rechazada").

COMENTARI: És anotada per GC com a pertanyent a la tradició de la Ventafocs (la jove d'Agost que li la va contar li va posar el nom de "La Cendrellosa mendrellosa", nom que la relaciona, òbviament, amb la tradició romànica de la "Cendrillon" de Perrault, o la "Cinderella" italiana). També anota GC la relació amb versions mallorquines. Efectivament "Cendrellosa" és el nom que rep la protagonista de la Ventafocs en moltes versions en català. De Ventafocs hi ha versions catalanes publicades per Amades, Maspons, Alcover, etc. (vegeu Camarena, *León*, 103 y "Notas" a les pp. 421–422), i valencianes, com la que el mateix GC arreplega al *Baix Vinalopó*, 1 ("Granereta"), o Gascón, *Albaida-Alcoià*, 14 ("La Cendrellosa"). Però es tractaria sempre, en tots aquest casos, del tipus Aa-Th, 510A. En canvi, és universal també l'argument de la dona que rebutja una de les seues filles (o fillastra), la qual va a la font, on obtindrà poders per ser generosa amb una vella. El trobem a Aa-Th, 480, que comenta Thompson, *El cuento*, pp. 175–177, i que és un del contes orals més populars, distribuït per tot arreu del món. En coneguem, en efecte, versions espanyoles, hispanoamericanes, sefardites i portugueses. C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*, pp. 356–357, esquematitza les característiques espanyoles del Tipus 480. Els trets més originals hi són, és clar, a la rondalla que versiona GC: l'ordre de la vella, mal entesa per la germana roïn ("Quan sentes cantar el gall, tapa't la cara; però quan el burro breme... destapa-te-la"), amb el resultat de rebre una pota de burro al front, en lloc de la bonica estrelleta d'or. Així es caracteritzen antagònicament les dues germanes, l'amable i l'antipàtica: "Estrella d'Or" i "Rabo de Burro". Tots aquests trets els trobarem, no sols esquematitzats formalment, sinó narrats a la versió de Granada o a la de

Conca, ambdues replegades per Espinosa, *Españoles*, 112 i 113, respectivament (pp. 221–231). La versió d'Enric Valor és, com sempre, molt elaborada literàriament, i l'encontre amb la vella és substituït per l'encontre amb un gat misteriós dins una cabanya del bosc. Però s'hi manté l'argument i motius bàsics.

7. “Les set germanes”, arplegada a Mutxamel i a Sant Joan.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 311B* (*The Singing Bag / El sarronet que canta*); Boggs, 311B*; Pujol, *Contribució*, 311B*; C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*, 311B*; Chevalier, *Siglo de Oro*, 311B*; GS, *Aragoneses*, 311B*; GS, Rev. *Arag.*, 311B*; Amores, *Catálogo XIX*, 311B*.

CORRESPONDÈNCIES: Alcover, *Rondaies*, 311 (no 311B*); Gascón, *Albaida-Alcoià*, 48; Roig, *Guadalest-L'Algar*, pp. 162–65; Carxe, 22 i 23; Oller, *Contar*, pp. 13–22; *Lo Molinar*, 47; Espinosa, *Españoles*, 41; Camarena, *León*, 80; Agúndez, *Sevillanos*, 184.

COMENTARI: És conegut en altres peninsulars i hispanoamericanes com “El zurrón” (Agúndez, *Sevillanos*, 184), “O homo do zurrón” (en la lleonesa que dona Camarena, *CTL*, 80), “El zurrón que cantaba” (en la soriana, que ofereix Espinosa, *Españoles*, 41), o “El anillo olvidado” (Camarena, *Catálogo (Maravillosos)*, 311B*). Els graciosos versets d'aquesta última, “–Zurroncito, canta, / que te meto la lanza”, o de la soriana, “Canta, zurrón, que si no te doy un coscorrón”, o “Canta zurrón, si non, doiche con este lanchón”, en la lleonesa, corresponen al “Canta, canta, serronet, si no et pegaré un bateculet” de l'alacantina. Com que no es coneixen versions italianes ni franceses del conte, es dedueix que ha de ser un dels pocs folklòrics originalment ibèrics (Camarena, *CTL*, pp. 405–406). La versió valenciana que presenta GC, encara que simplifica com a Pare Llop (una mena d'Home del Sac) el vell raptor del conte, sap explotar amb molta gràcia el protagonisme de les set germanes (en altres versions són tres o una), quan contesten a la seua mare. Aquesta contestació múltiple serà el parany per a la recuperació de la més menuda de les set (o de les tres), que sol ser coixeta. Cf. l'altra versió valenciana, arplegada per Gascón, *Albaida-L'Alcoià*, 48 (“Canta, sarró, que et pegue un xiscot”).

8. “El forçut de Xixona”, arplegada a Agost i Xixona.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 650A (*Strong John / Joan el forçut*); Pujol, *Contribució*, 650A (“En Pere Catorze”); C-Ch, 650A-[650D] (*El forçut i el ninot de brea*); Boggs, 650.

CORRESPONDÈNCIES: Amades, *Rondallística*, 66 i 2092; Carxe, 5; Espinosa, *Españoles*, 35; Camarena, *León*, 113, 114 i 115; Agúndez, *Sevillanos*, 46.

COMENTARI: En un primer moment, la rondalla sembla relacionada amb les versions d'Enric Valor, 9 (“El gegant del Romaní”) o 16 (“Esclafamuntanyes”), és a dir, amb els contes sobre “Juanillo el Oso” (Aa-Th, 301, *The three stolen princesses*; cf. C-Ch, 301, “El fortachón y sus compañeros”, o Camarena, *León*, 74 i 75; Espinosa, *Españoles*, 133, 134 i 135; etc.). Malgrat això, no només molts motius de l'argument, sinó el sentit de la rondalla de l'Alacantí són radicalment diferents. El motiu de l'ascens social de l'heroi d'origen humil, propi del conte meravellós, és substituït ací per l'elaboració pròpia d'un esperit entre moralitzador i divertit: el més fort acaba destruït per una ximpleria. El forçut de Xixona, ésser extraordinari – en l'arquetip és engendrat per un os i una dona, ací per dos vells amb l'esperança ja perduda de tenir fills–, és un personatge negatiu, ridícul i fins i tot perillós, que acaba morint. El fort Esclafamuntanyes, o Joanet l'Ós, és un forçut intel·ligent, que supera els enganys dels seus companys i fins i tot del dimoni, i triomfa: guanya la mà de la princesa. El motiu del descens al pou, que ací també apareixerà, se planteja al tipus 301 com un camí a l'infern, on són rescatades tres princeses. Altres versions, com ara la d'Agúndez, *Sevillanos*, 30 (I, pp. 163–180), simplifiquen el tema, eliminant el rescat, però mantenint-ne el motiu central de l'orella de Lucifer. Però, a banda del motiu central del protagonista de descomunal força, tant el motiu del pou, com el de la serp, i d'altres poden ser comuns al tipus 301 i al 650A, que comentem, allò que fa que es creen confusions a l'hora de la catalogació de la rondalla.

El “forçut de Xixona” és un xiquet gran, que menja tot el pa del forner i després de tot el poble (la versió valenciana de *Carxe*, 5, nomena al xiquet “catorce panes”, en castellà, com a la versió de Ciudad Real que reproduïxen C-Ch, 650A, però també com la tradició catalana d’ “En Pere Catorze”). Per tal de desfer-se d'ell, l'envien per llenya al bosc, on és una serp, per què se'l menja. Però la serp se menja només el seu burro, i el forçut la nuga al carro i la passeja per tot el poble (aquest és a vegades el motiu principal o únic del conte de tipus 300 o 301: cf. Agúndez, *Sevillanos*, 29 ; I, pp. 159–163). Com que al poble el temen, perquè es menja tot el pa, l'envien a pescar amb tres mariners, per tal que l'enverinen i el tiren a l'aigua, però ell es desperta, els tira a l'aigua, i torna. Després el fiquen dins un pou, li tiren una pedra per tapar-lo, però ell l'agarra i torna una altra vegada. Té tanta set que s'acaba l'aigua d'una sèquia. Al llaurador que el crida l'atenció, també el tira dins. Finalment, es dorm dins una bóta o tonell, i, quan una raboseta li furga amb la pota, en voler-la matar, redola la bóta, cau per un barranc, i es mata. Final, per cert, característic de les faules

del llop i la raposa. M'interessa destacar que el final burlesc està molt prop del nou tipus, [650D], que proposen C-Ch, a partir de l'unió de 650A i una variant, amb personificació, d'Aa-Th, 175 (*The Tarbaby and the Rabbit / El conill i el ninot de brea*), on l'animal mor immobilitzat pel ninot de brea. El que passa és que el tipus d'immobilització és diferent –dins un tonell– i l'animal s'ha substituït per la persona; tanmateix, pensant en variants castellanes o portugueses de [650D] (catalanes no se'n donen), tindriem així una justificació per al final sorprenent i una mica absurd –sobretot per la presència ridícula de l'animalet– de la variant de Xixona.

A banda de tot, aquesta rondalla es presenta amb una introducció, com a marc, on la tia Maria, que la conta, deixa bocabadats els xiquets amb jocs de paraules com el següent:

Escolteu aquestes oranelles –deia als xiquets–. Fixeu-vos com fan:

Pit, pit, pit, pit, piii!

Pit, pit, pit, pit, piii!

I sabeu que vol dir? No? Ara veureu:

Jo tinc un vestiüt!

Tallat i costiüt! (p. 64)

Historieta que recorda la “Del mestre sangrador i los teuladins golafres”, de Pascual Tirado:

–Xiliu, xiliu, xiliu!– repetien, saltironejant, pegant botets i mitges voltetes.

–Què és lo que diuen, Tofolet, en tant de xiliu, xiliu, xiliu?...

–Sap que lo que diuen, mestre?... [...] Mire, mire lo que diuen: “Xiliu, xiliu, xiliu; no, no vages si no vols que et pelen viu!” (Pascual Tirado, 1996: 49)

9. “La vareta de les tres virtuts”, arreplegada a La Canyada del Fenollar.

CATALOGACIÓ: —

CORRESPONDÈNCIES: Martínez, *Llegendari*, pp. 86–87 (“El barranc de la falaguera”) i 103–104 (“La flòr [sic] de la falaguera”); *Costera*, 1 (“El barranc de la falaguera”).

COMENTARI: No és pròpiament una rondalla, sinó una llegenda popular, atribuïda amb diferents versions a diferents llocs. Les versions més antigues, les de Francesc Martínez i Martínez, parlen, la primera, d'un barranc a la serra de Moixent, “senyorejat per els diables del infern, que allí manen [...], sobre tot en la nit de Sant Joan”, i es conta que “si per allí passava una persona portant damunt algun rosari, habitets o medalla se li tiraven damunt les males ventures, y arrapantlo y unflantlo a pessics el maltrataven fins a deixar-lo de mala manera; pero si'l home tirava llunt el rosari,

escapularis o medalles, y blasfemava ben fòrt el deixaven de maltratar” (p. 87); i la segona, de Nàquera, a propòsit de la qual, Martínez inclou una copla molt pareguda a la que dona GC:

Tu eres com eixa planta,
que te'l nom de falaguera,
que en la nit de Sant Joan
florix, grana y es seca. (p. 104)

La de GC diu:

A la serra hi ha una mata
que li diuen falaguera
que en la nit de Sant Joan
fa flor, grana i s'asseca. (p. 74)

Tanmateix, la versió que replega GC, i que parla d'un barranc de Fontcalent, coincideix amb més exactitud amb la de *La Costera*, recreada per Manuel Asensi, a partir d'un relat d'Àngels Cirujeda, de la Font de la Figuera. Els protagonistes d'ambdues són tres jóvens, que tenen desitjos de ser rics, viure sense treballar (a la de l'Alacantí), o de trobar un harem, antic serrall moro (a la de la Font de la Figuera). A la primera, moren dos dels tres. A la segona, desapareixen tots tres. Per a les primeres al·lusions tradicionals a la vareta de virtuts, en mans d'una fada, vegeu Chevalier (1999: 34–35).

10. “Els set germans encantats”, arplegada en Agost.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 451 (*The Maiden who Seeks her Brothers / Donzella que busca els seus germans*); Pujol, *Contribució*, 451; C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*, 451.

CORRESPONDÈNCIES: *Carxe*, 15 i 16; *Lo Molinar*, 18; Espinosa, *Españoles*, 148; Camarena, *León*, 98.

COMENTARI: La transformació dels set germans en cignes, a la versió d'Agost, és força insòlita, encara que el nombre i condició dels animals tenen variants diverses. Al tipus que donen Aa-Th, són dotze germans convertits en corbs (així, “set corbs”, en *Lo Molinar*, 18). C-Ch, 451, ofereixen una versió extremenya amb tres lleons (“Los tres leones”). El mateix Camarena, *León*, 98, presenta un conte amb transformació de set germans, però en set bous, “Los hermanos toros” (reproduït en C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*, tot proposant un nou tipus, [451B]). Les diferències de la nostra rondalla amb el prototipus són moltes. La bruixa (és madrastra) de la ron-

dalla d'Agost està molt racionalitzada, i fins i tot té llibres de fetilleria i encantament. D'altra banda, els cignes –que tenen una tradició medieval arrelada a la llegenda del cavaller del cigne– no entren dins el grup d'animals habituals d'aquest Tipus 451, on són convertits en bous, cérvols, isards o sargantanes. Tanmateix, en tots els casos es tracta de lliurar els germans de l'encantament mitjançant el manteniment d'una promesa de no separació, o d'un secret, amb un silenci que està a punt de costar el matrimoni, i fins i tot la vida, a la pobra germana. A la rondalla que recrea GC, el sacrifici d'haver de cosir una túnica d'ortigues collides a mitjanit al cementiri, ens dona la clau d'aquesta versió valenciana. Es tracta clarament d'una recreació lliure, però prou fidel, d'"Els cignes salvatges" de Hans Christian Andersen.

11. "Ric, el tio Roc"

CATALOGACIÓ: —

CORRESPONDÈNCIES: —

COMENTARI: No és un conte tradicional. Els contes de tresors amagats formen un ric subgrup dins la rondallística, però no es poden considerar pròpiament tradicionals; es tractaria més bé d'etnotextos o llegendes, com moltes de les del *Llegendari* de Francesc Martínez. El mateix GC reconeix que, encara que ha respectat la llegenda tal com li ha estat narrada, s'ha documentat en llibres i diaris, i li ha afegit els noms del protagonistes i "un mínim aspecte literari".

12. "Les bacoques del rei", arplegada a Sant Joan.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 1309 (*Choosing the Clean Figs / Triant les millors figues*); GS, *Aragoneses*, 1309; Amores, *Catálogo XIX*, 1309.

CORRESPONDÈNCIES: GC, *BVinalopó*, 21; *La Costera*, 11 ("El present de les tres figues"); Agúndez, *Sevillanos*, 170 (catalogat, però, com a Aa-Th, 1296B, *Doves in the Letter / Coloms en la carta*).

COMENTARI: És conte moralitzador, on la hipòcrita generositat del ric avariós és castigada i la de l'humil recompensada. El propi GC assenyala les ressonàncies de la paràbola de la vídua pobra a l'Evangeli de Sant Marc. Però s'hi aprofita –sembla– la base del conegut conte de "Les tres bacoques" o "Las tres brevas" (*Sevillanos*, 170). Cf. també Aa-Th, 1296B (*Doves in the Letter*). Les versions peninsulars més antigues les dona Timoneda, *El sobre-mesa...*, II, núm. 37, i Melchor de Santa Cruz, llibre II, cap. IV, 5, que la pren de Timoneda, com confirmen Cuartero i Chevalier (1997: 80). Potser la versió literària més escaient siga la de Braulio Foz, *Vida de Pedro Saputo* (1844), III, cap. 13. L'única versió catalana que coneguem és la valenciana

de Francesc Martínez, *Coses de la meua terra*, p. 156 (“Tres figures i quatre corbos”). A la rondalla de GC, *BVinalopó*, es barreja el motiu de la confusió de llengües amb el de l'ambaixada amb figures. Les figures verdes acaben pansides i el rei castellà, damunt que no entén res del que li diu el mallorquí, li les tira a l'ambaixador illenc a la cara.

13. “El gat a l'esquena”, arplegada al Campello.

CATALOGACIÓ: Aa-Th 1370 (*The Lazy Wife / La dona peresosa*); Boggs, 901; Pujol, *Contribució*, 1370; Chevalier, *Siglo de Oro*, 901; GS, *Aragoneses*, 901.

CORRESPONDÈNCIES: Camarena, *León*, 139 (“A la mandona se le rompe un brazo”); Espinosa, *Españoles*, I, 91 y 92; Agúndez, *Sevillanos*, 65 (“Ejemplo para la mujer”).

COMENTARI: Coincideix exactament amb el tipus de conte sobre la dona peresosa o rebel a la qual arrapa el gat, en ser castigat després d'haver desobeït l'ordre de treballar per part de l'amo. Com resumeixen Aa-Th: “The cat beaten for not working. The wife must hold the cat and is scratched”. Té molt a veure amb un tipus més conegut, Aa-Th, 901, *The Taming of the Shrew*, *L'Amansiment de l'Harpia* o *La doma de la mujer brava*. A partir d'aquest tipus, amb les famoses versions d'*El conde Lucanor*, XXXV o *The Taming of the Shrew* de W. Shakespeare. Aquest darrer tipus presenta la domesticació de la muller (tipus catalogats entre Aa-Th-900-904), mitjançant l'exemple del gos i / o el cavall (o ruc), però sense aportar-hi el tema del càstig al gat, que arrapa la dona en l'esquena. Vegeu, per exemple, el conte de Juan de Mal Lara, *Filosofía vulgar* (1568), II, que reproduceix Chevalier (1982: 124–125). I, a l'àmbit lingüístic català, cf. Bertran, *Rondallari*, 69, i *Bllat colrat!*, 288 (“El ruc i el cep”). Cf. l'estudi de Lacarra (1999: 182–187) i també l'article de Lacarra (en premsa).

14. “El cullerot”, arplegada a Sant Joan i a Xixona.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 750A (*The Peasant Woman is Changed into a Woodpecker / La llauradora es converteix en un pigot*); Boggs, 750A; Pujol, *Contribució*, 750A; GS, *Aragoneses*, 750A; Amores, *Catálogo XIX*.

CORRESPONDÈNCIES: Amades, 501; Martínez, *Coses*, I, pp. 148–152 (“De tres cosas, ni un cullerot”); *Carxe*, 21; *Bllat Colrat!*, 19 (“Les morcilles”); Camarena, *León*, 125.

COMENTARI: Es tracta d'un graciós conte, potser més conegut en la tradició oral moderna a l'àrea lingüística catalana que a la castellana. Tanmateix, es tracta d'un conte antiquíssim, més conegut com “Els tres desigs”. En coneguem versions orientals, des del *Panchatantra* i *Les mil i una nits*, i europees medievals, des del *fabliau* del mateix nom, fins a la versió de

Maria de França, la de Basile, o el *Sendeban*. L'arreglen igualment La Fontaine, Perrault, els germans Grimm, Fernán Caballero, etc. Lacarra, al seu comentari del conte 17 del *Sendeban*, "Del enxemplo de la diableza e del omne e de la muger, e de cómo el omne demandó los tres deseos", resumeix la tradició principal i ofereix la bibliografia bàsica (Lacarra, 1989: 129–131). Camarena, *León*, 125, n'aporta una versió castellana, que ens pot servir de referència actual, on el desig estúpid d'un membre de la pobra parella visitada per Jesús, que els concedeix tres desigs, en lloc de ser l'estúpida del cullerot (la primera cosa que li ve al cap a la dona del conte valencià), són unes orelles de burro (igualment pengen de la cara de la dona, com el cullerot de la versió alacantina del seu nas); a la versió del *Carxe*, el desig és una botifarra, que es queda també pegada al nas (com "les morcilles", en la Franja, segons anota GS, *Aragoneses*, 750A). ¿Botifarra? ¿Orelles de burro? ¿Cullerot al nas...? Què tindran de comú aquestes referències? Potser la resposta estiga a les versions més antigues. Com diu Lacarra: "Sólo queda buscar la solución en la tradición oriental donde la mujer lujuriosa pide un deseo obsceno (un gran miembro viril en las *Mil y una noches*); al resultar éste insoportable solicita al marido la anulación total de lo conseguido, desapareciéndole por completo, y necesita el tercer don para recuperar su constitución normal" (1989: 131).

15. "Un lluç al mig del bancal", arreglada a Benimagrell.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 1381A (*Husband Discredited by Absurd Truth / El marit desacreditat per la veritat absurda*); Boggs, 1381A i 1696*A; GS, *Aragoneses*, 1381B; GS, Rev. *Arag.*, 1381A; cfr. Pujol, 1381B i 1381D.

CORRESPONDÈNCIES: Cf. GS, *Aragoneses*, 1381B; GS, Rev. *Arag.*, 1381A; Pujol, 1381B i 1381D; *Lo Molinar*, 39.

COMENTARI: Es tracta d'una originalíssima rondalla, poc difosa, pel que sembla, sobre la lliçó que dona una muller intel·ligent al seu home, que es volia fer sempre el llest amb ella. Al prototípus d'Aa-Th, 1381A, la dona fica un peix dins un solc o rega (a la versió valenciana, és el lluç al mig del bancal), on el marit ha d'arrancar-lo amb l'arada. Quan el marit pregunte, davant de tots, pel peix que es va trobar al camp, l'absurda veritat serà burlada per tothom. En la variant 1381B, que constata GS en Aragó (*Lo Molinar*), la dona (o mare) fa creure el marit (o fill) que han plogut bunyols (o botifarres, com al conte d'Alcover, que cita Pujol), per tal que el seu testimoni al voltant d'un crim o la troballa de diners no siga cregut vàlid, sinó dit per un boig. Cf. Boggs 1696*A ("Fool's wife throws pancakes; he believes it is raining pancakes"). Tanmateix, aquest conte-tipus 1696 és molt

diferent i també molt més difós (vegeu Amores, *Catálogo XIX*, 1696). No he pogut consultar el de Serra Boldú, que dona Pujol, com a 1381D (La muller unfla el secret del marit: “El secret de l'Ametller”).

16. “Pere Joanot”, arreplegada a Sant Joan.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 1313C (*Dead Man Speaks up / El mort parla*); GS, *Aragoneses*, 1313C; GS, Rev. *Arag.*, 1313C; cf. Pujol, 1313A.

CORRESPONDÈNCIES: Cf. GS, *Aragoneses*, 1313C, i GS, Rev. *Arag.*, 1313C.

COMENTARI: El tema del mort que parla quan va de camí al soterrar és típic de tota una sèrie de contes tradicionals, però no en trobe exactament iguals que aquest de “Pere Joanot” dins les col·leccions consultades. Tanmateix, el tipus d'Aa-Th, 1313C s'assembla molt: “A numskull who has lain down thinking he is dead is carried off in a bier. The carriers lose their way. He speaks up, «I always went that way when I was alive»”. És conte tradicional, doncs, encara que estiga molt racionalitzat el comportament final de l'home en la primera part. Conté un fort component misògin, i una resposta i resurrecció sorprenents finals del suposat mort –condemnat a una mala vida per culpa de la sogra–: “A pescar!, A pescar!”

17. “L'home que sabia totes les cançons”, arreplegada a Sant Joan.

CATALOGACIÓ: —

CORRESPONDÈNCIES: —

COMENTARI: És difícil de catalogar com a rondalla tradicional. Probablement ho siga, però no està mai clara la frontera entre el conte i l'acudit. Aquest té la gràcia i simplicitat dels bons contes que contenen versets de senzilla sonoritat. En aquest cas, el ‘gran’ descobriment, per part del cantant que pensava que sabia totes les cançons, és que no se'n sabia una. Acaba amb la següent fórmula: “–La primera cançoneta que vingué al món... / és el lalalí i el lalalón”.

18. “Tico-Taco o el capellà que va fer oli”, arreplegada a Sant Joan.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 1730 (*The Entrapped Suitors / Els pretenents enganysats*); Boggs, 1730; GS, *Aragoneses*, [1730C]; GS, Rev. *Arag.*, 1359.

CORRESPONDÈNCIES: *Lo Molinar*, 160; Camarena, *León*, 177, 178 i 179 (Aa-Th, 1359); Agúndez, *Sevillanos*, 113 i 114 (la segona és 1359); Suárez, *Asturias*, 89 (set versions).

COMENTARI: La rondalla, hereva de l'esperit del *fabliau* francès (el *Lai d'épervier* i d'altres) i el *novellino* italià, fa burla de la figura d'un capellà luxuriós que pretén aconseguir els favors d'una dona casada, i rep un càstig

exemplar. GS, Rv. *Arag.* canvia, respecte a la seua primera proposta de catalogació ([1730C]), a 1359 (*The Husband Outwits Adulteress and Paramour*), i aquesta és, en efecte, la catalogació que dona Camarena a les tres versions de *León* (177, 178 i 179); tanmateix, Aa-Th no expliquen el contingut d'aquest darrer tipus. De manera que es pot pensar que va passar als àmbits catalanoparlants des de zones castellanes o aragoneses. La versió més antiga, sense fórmula, la dona Luis Zapata, *Miscelánea* (¿1591–1595?), núm. 252 (la reproduïx Chevalier, 1982: 191–192). Es pot confrontar la versió arrellegada a Sant Joan –amb la seua fórmula– amb les versions de Camarena, *León*, 77–78, com “El cura amamanta / cria jatos / xatos” (“¡Casca-rascás, cuerno, / tu padre si quiere criar jatos, / que los críe en los infier-nos!”), o 179, més pròxima a la fórmula comú, inclosa la valenciana: “Ni triqui, ni traca, / el que quiera criar xatos que compre vacas!”; però aquestes tres presenten una situació molt més ofegant per al capellà, donat que el lliguen a l'estable i deixen solt un porquet o una vaqueta per a que li xuplen... el “chisme”. Cf. GS, *Aragoneses*: “Ni ñiquis, ni ñicas, el que quiera criar terneros que compre vacas”. El conte és clarament popular, obscé i anticlerical, el que potser explique que no s'hi trobe al catàleg de literatura del segle XIX d'Amores. Jo mateix l'he sentit contar, en castellà, en gener de 2001, a Chelva, poble castellanoparlant de la comarca valenciana d'Els Serrans, a un bon informant. L'acudit a penes s'entenia, perquè ell es partia de la risa quan el contava, però se suposava que l'auditori, gent del poble, coneixia ja el sentit i el que volia era senzillament recordar-lo. La versió sevillana, que dona Agúndez, *Sevillanos*, 113 (“Ni tiqui ni taco. Si tu marido quiere moler habas, que compre un jaco”) està més prop de la valenciana: “Marieta, ni tico ni taco; qui vulga fer oli que es compre un matxo!” Ambdues matitzen el càstig: en la primera li fan al capellà moldre faves al molí, i en la segona fer oli a l'almàssera. Camarena i Agúndez hi aporten tractament literari castellà, gallec i portugués, però no català (l'únic que en dona Agúndez és aquest testimoni de l'Alacantí, encara que podem afegir-hi la versió de *Lo Molinar*, que no casualment, però, duu les fórmules en castellà). Tot fa pensar, doncs, en un conte que ha passat al català des del castellà central (hi ha versió de moldre també a Ciudad Real) o meridional. Finalment, per a la relació amb l'entremés de Quiñones de Benavente i els romanços sobre “La mujer del molinero y el cura”, vegeu Agúndez (*Sevillanos*, II, pp. 60–61).

19. “Les comandes de Peret”, arrellegada a Mutxamel.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 1696 (*What Should I Have Said? / Que hauria d'havir dit?*); Boggs, 1696; Pujol, 1696; GS, *Aragoneses*, 1696; GS, Rev. *Arag.*, 1696; Amores, *Catálogo XIX*, 1696.

CORRESPONDÈNCIES: Amades, *Rondallística*, 376 (Barcelona) i 411 (Tarragona); *Lo Molinar*, 37, 38, 39 i 40; Espinosa, *Espanòles*, III, 190 (Soria) i 191 (Cantàbria); Camarena, *León*, 240; Agúndez, *Sevillanos*, 202.

COMENTARI: A banda d'explicació o mostració, com vol GC, d'algunes de "les diablures gracioses del prototipus de xiquet entremaliat o roïnet d'aquestes terres" (p. 21), es tracta del tradicional conte del xiquet que utilitza la salutació equivocadament, tot ofenent les persones que hi troba al camí (ací, els llauradors, els frares i un tort). Camarena, *León*, 240, "El tonto lo dice todo al revés", és en la segona part un conte molt més llarg que el valencià (però hi són també el llaurador i el tort). Agúndez, *Sevillanos*, 202, és una versió molt confusa, barrejada amb un altra de Cigronet. De les castellanes, la que més pareguda trobe a la valenciana és la soriana que arreplega Espinosa, *CPE*, 191, "De media un celemín". Però Pujol dóna moltes referències catalanes del conte, a les quals caldrà afegir les de *Lo Molinar*. Finalment, Espinosa, *Espanòles*, III, 190–191, pp. 198–206, estudia el conte en la tradició peninsular.

20. "Per què hi ha rics i pobres?", arreplegada a Benimagrell.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 758 (*The Various Children of Eve / Els molts fills d'Eva*); Pujol, *Contribució*, 758; Amores, *Catálogo XIX*, 758.

CORRESPONDÈNCIES: Amades, *Rondallística*, 747 ("Per què en el món hi ha gent sortosa i gent desgraciada?"); Alcover (cf. Pujol, *Contribució*).

COMENTARI: És, per a González i Caturla, "la més curiosa de les rondalles d'aquest grup [...] en la qual, mitjançant un diàleg ple de sorpreses entre Adam, Eva i el Nostre Senyor, se'ns dona una visió bastant conformista de l'estructura social" (González i Caturla, 1997: 21). L'autor dóna en nota (p. 121) un conte mallorquí semblant (Alcover, *Mallorquines*), que efectivament inclou Pujol, a la seua *Contribució*. L'argument d'Aa-Th no deixa dubtes que es tracta d'un conte universal (de fet, Aa-Th ja esmenten Amades, núm. 747): "Eve has so many children that she is ashamed when God pays her a visit. She hides some of them and they fail to receive the blessing that God gives those in sight. Thus arises the differences in classes and peoples". Vicente Blasco Ibáñez en té dues versions: "El establo de Eva" (*Cuentos valencianos* [1893], en Blasco Ibáñez 1978, I: 81–83), i "Los cuatro hijos de Eva" (*El préstamo de la difunta y otros cuentos* [1921], en Blasco

Ibáñez 1978, II: 1614–27). Amores, *Catálogo XIX*, en cataloga una altra de Fernán Caballero (“Los hijos de los apóstoles”).

21. “Les faves del cel”, arplegada a Mutxamel.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 563 (*The Table, the Ass, and the Stick / La taula, l'ase i el pal*); Boggs, 563; Pujol, 563; C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*, 563; Amores, *Catálogo XIX*.

CORRESPONDÈNCIES: Amades, *Rondallística*, 36 i 86; Albaida, 43 (563 i 555); Carxe, 6 i 7 (“Composte, Mesa”); Roig, *Guadalest-L'Algar*, pp. 91–92 (“La fesolera”); Espinosa, *Espanòles*, 127 (“El burro, la mesita y el palo”); Camarena, *León*, 109 (“La Mesa, el Asno, el Palo”); Agúndez, *Sevillanos*, 44 (“Enero y la varita Composte”).

COMENTARI: És versió d'una rondalla de pèrdua i recuperació d'objecte màgic (com la làmpada meravellosa d'Aladí), que en aquest cas és una vareta. Thompson, *El cuento*, 109–110, cataloga i estudia aquest conte-típus 563, “La taula, l'ase i el pal”, que s'hi troba en gairebé totes les col·leccions d'Europa i Àsia, es conta per tot arreu d'Àfrica i s'ha portat a Amèrica, i que correspon exactament amb l'esquema de la versió valenciana: el benefactor proporciona taula amb menjar, i quan aquell es canviat pel posader (el veí, en aquest cas), dona un ase o cavall que caga or, i finalment un pal màgic que fa tornar allò furtat. Probablement siga anterior al segle VI d. C., donat que apareix en una col·lecció de llegendes xineses budistes d'aquest segle. Però Aarne, que estudià la tradició, no es decideix sobre si el conte aniria d'Àsia a Europa, o a l'inrevés. Gascón, *Albaida-L'Alcoià*, 7, en dona una altra versió valenciana, “La palmera”, que té una bàsica similitud de composició amb la de Mutxamel, però també diferències notables, que s'expliquen perfectament dins la tradició de la rondalla. Així, en lloc de ser el regal una vareta, és un tovalló, de manera que les frases màgiques seran tres (“Compon-te, tovalló”, “Compon-te, capseta” i “Compon-te, casporra”), en lloc de l'única frase, “Vareta, compon-te”, que és la típica d'altres versions peninsulars. A les versions castellanes referenciades hi segueix un altre tipus de conte (Aa-Th, 294), “Els mesos i les estacions”, probablement des d'antic, donat que ja es troba definit així a l'italià Basile (cf. Agúndez, *Sevillanos*, pp. 258–59). En canvi, les versions en català (Amades, *Rondallística*, 86, “La favera”, i 167, “La col que arribava fins al sol”; Gascón, *Albaida-L'Alcoià*, 7, i aquesta de GC, *L'Alacantí*, 21) segueixen el motiu de la favera (per exemple, *Carxe*, 6), fesolera (Roig, *Guadalest-L'Algar*), col o palmera, que arriben al cel. Aquesta fusió de motius, tanmateix, també es dona (amb la variant de la col gegant) a la versió de Luis

Coloma que analitza Chevalier (1999: 174–175); tanmateix, el conte de Coloma uneix Aa-Th, 563 amb el final moralitzador del conte de “L’ambició castigada” (Aa-Th, 555), que justament es presenta, independent de 563, a l’antologia d’aquestes *Rondalles de l’Alacantí* amb el núm. 23. Tot i que la mateixa unió (563 + 555) la trobem a la versió d’*Albaida*. Finalment, vegeu els comentaris de Gallego i Rico (2001), al voltant d’aquesta versió valenciana d’*Albaida*.

22. “Les garrotades de Sant Pere”, arreplegada a Sant Joan i a Xixona.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 791 (*The Savior and Peter in Night-Lodgings / El nostre Salvador i Pere a l’hostatge*); Boggs, 791; Pujol, *Contribució*, 791; GS, *Aragoneses*, 791.

CORRESPONDÈNCIES: Camarena, *León*, 133.

COMENTARI: El grup de cinc rondalles (núms. 22–25) amb el denominador comú de la participació del Nostre Senyor, sant Pere o la Mare de Déu, comença amb “Les garrotades de Sant Pere”, que dona “una visió un poc humorística d’un sant Pere poregós, simpàtic i menjador que s’atreveix a pensar, innocent, que pot enganyar el Nostre Senyor” (GC); motiu que es repetirà a la rondalla núm. 24 (“El senyor tot ho veu”). Camarena, *León*, 133, “Las dos palizas para San Pedro”, prova que es tracta d’un conte difícil de trobar, sense versions conegudes hispanoamericanes, molt poques franceses i italianes, i també poques peninsulars. Tanmateix, a l’àrea catalana, ja hi és arreplegat per Alcover i hi ha d’altres versions al Principat i les Balears (però cap valenciana), que cataloga Pujol. I em comunica Fernando Martín Polo que es coneix tradicionalitzat a València també en castellà (el coneix del seu pare).

23. “L’ambició de Francesqueta”, arreplegada a Agost.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 555 (*The Fisher and his Wife / El pescador i la sena dona [L’ambició castigada]*); Pujol, 555*; C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*, 555; GS, *Aragoneses*, 555; GS, *Rev. Arag.*, 555.

CORRESPONDÈNCIES: *Albaida*, 43 (563 i 555); Verdaguer, *Rondalles*, 4 (“L’anguila parladora”); Amades, *Rondallística*, 74, 166, 167 i 168.

COMENTARI: A la rondalla que arreplega Gascón, *Albaida*, 43, s’uneix el motiu de la col gegant (favera o palmera) que arriba fins el cel, on Nostre Senyor pot concedir desitjos (Aa-Th, 563), amb el de l’ambició castigada, o “l’ambició de Francesqueta” d’aquesta versió. Aquesta d’Agost coincideix en títol i contingut amb la versió castellana (“La ambición de Francisqueta”), que Camarena tenia registrada inèdita, i que aporta com a representant del Tipus 555 al seu *Catálogo (Maravillosos)*, 555 (pp. 538–541). Això

no implica necessàriament un trasllat des del castellà; de fet, cal remarcar el apreciatu, “Francisqueta” (no “Francisquita”) en la versió castellana. És rondalla ben coneguda a l'àrea lingüística catalana, com demostren les nostres versions valencianes i les catalanes des de Verdaguer i Amades (vegeu Pujol, *Contribució*).

24. “El Nostre Senyor tot ho veu”, arplegada al Palamó i a Sant Joan.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 774 (*Jests about Christ and Peter / Bromes sobre Crist i Sant Pere*); Pujol, *Contribució*, 774; GS, *Aragoneses*, 774; GS, Rev. *Arag.*, 774.

CORRESPONDÈNCIES: GC, *Alacantí*, 25; GC, *BVinalopó*, 25 i 26; *Carxe*, 78 i 79.

COMENTARI: Són moltes les variants de rondalles que giren al voltant dels personatges de Sant Pere i Jesucrist, “quan anaven pel món” (veg. més amunt núm. 22). Sant Pere es caracteritza com a pícar o mentider, i hi és escarmentat per Jesucrist. Les variants que presenten Aa-Th són catorze (774A, 774B... fins a 774P), i en trobem algunes, per exemple, catalogades a GS, *Aragoneses*, com la 774J (*Why Peter Became Bald / Per què Sant Pere es quedà calb*) o la 774N (*St. Peter's Gluttony / La goluderia de Sant Pere*), o a Pujol, *Contribució*, com la 774C, 774G, 774H, 774J, 774K i 774P. Alguna de les arplegades a La Baia (*BVinalopó*, 25 i 26) són originals, el mateix que aquesta, on Jesucrist que té un curiosíssim ull al tos, que descobreix Pere quan fa el monyo a Jesús. Té a veure, una altra vegada, amb la goluderia de Sant Pere, però no és variant coneguda.

25. “Per què el gall té dues taques negres?”, arplegada al Campello.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 774 (*Jests about Christ and Peter / Bromes sobre Crist i Sant Pere*); Pujol, *Contribució*, 774; GS, *Aragoneses*; GS, Rev. *Arag.*, 774; Amores, *Catálogo XIX*, 774G.

CORRESPONDÈNCIES: GC, *Alacantí*, 24; GC, *BVinalopó*, 25 i 26; *Carxe*, 74–80; *Lo Molinar*, 212.

COMENTARI: A banda de la relació amb els contes de la parella Sant Pere – Jesús, es tracta d'un conte etiològic. C-Ch donen la catalogació de [157E] i [157F] per a rondalles del tipus “¿Por qué el lobo es caído de ancas?” o “¿Por qué la culebra no tiene patas?”. I en coneguem d'altres, que expliquen per què el corb té un color tan negre, la ceguesa del talp, per què els gripaus no tenen cua, la brama dels ases, etc. Tanmateix, preferim mantenir la classificació de 774, basant-nos en el marc de la pregunta. En efecte, al *Carxe*, 74–80, amb el mateix context de camí de fugida i diàleg entre la Mare de Déu i Sant Josep, en trobem: “Per què les abelles quan piquen moren?”, “Per què és maleïda la ploma de la perdiu?”, “Per què les

serps s'arrosseguen per terra?", "Per què les mules no tenen fills?", "Per què la figuera té dues collites?", i també la següent d'aquestes *Rondalles de L'Alacantí*, "Per què els dàtils tenen una o al pinyol?"

26. "Per què els pinyols del dàtils tenen una o?", arreplegada a Sant Joan i a Agost.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 774 (*Jests about Christ and Peter / Bromes sobre Crist i Sant Pere*); Pujol, *Contribució*, 774; GS, *Aragoneses*; GS, Rev. *Arag.*, 774; Amores, *Catálogo XIX*, 774G.

CORRESPONDÈNCIES: GC, *Alacantí*, 24; GC, *BVinalopó*, 25 i 26; *Carxe*, 80 (74–80); *Lo Molinar*, 212.

COMENTARI: És tracta igualment d'una rondalla etiològica, o que juga amb l'origen de determinats detalls dels animals, les plantes o les persones. L'origen de la 'o' dels dàtils es relaciona al conte amb l'episodi dels evangelis apòcrifs de la Sagrada Família quan s'amaguen dels perseguïdors darrere d'una palmera, a la qual la Verge demana que baixi les seues fulles per cobrir-los. La 'o' vindria per l'exclamació de la Verge: "Oh, palmera, cobreix-nos" (Agost), "O palmera, salva-me" (*Carxe*). La versió d'Agost, explica abans, a més a més, l'amargor dels tramussos per l'amargor de la Verge durant el camí.

27, 28 i 29. Són tres contes relacionats amb miracles del dominic Vicent Ferrer, Sant Vicent: el del burro, el del mocador i el de "Sequet però planet". Però, com reconeix González i Caturla, "no són rondalles *stricto sensu*", sinó "contarelles o històries tradicionals d'arrel popular", a més, en aquest cas, que "narren fets que m'han estat contats com a vertaders" (González i Caturla, 1998: 21).

30. "Raboseta, obri!", arreplegada a Xixona.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 15 (*The Theft of Butter [or Honey] by Playing Godfather / El robatori de la mantega [o la mel], simulant el paper de padri*) + Aa-Th, 123 (*The Wolf and the Kids / El llop i els xiquets*). Aa-Th, 15: Boggs, 15; C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*, 15; GS, *Aragoneses*, 15; GS, Rev. *Arag.*, 15; Amores, *Catálogo XIX*, 15. Aa-Th, 123: C-Ch, *Catálogo (Animales)*, 123; Pujol, *Contribució*, 123; GS, *Aragoneses*, 123; GS, Rev. *Arag.*, 123; Amores, *Catálogo XIX*, 123.

CORRESPONDÈNCIES: Aa-Th, 15: Valor, 36 ("Comencilda, Secundina i Acabilda"); *Carxe*, 32; Verdú, *A la vora*, 20 (c-d); Roig, *Guadalest-L'Algar*, pp. 146–48; Oller-Calatayud, *Contar*, pp. 37–44; Martínez, *Picanya*, 1; Amades, *Rondallística*, 269; Espinosa, *Españoles*, 214; Camarena, *León*, 8 i 9. Aa-Th, 123: *Carxe*, 68, 69 i 70; Roig, *Guadalest-L'Algar*, pp. 60–61, i pp. 148–

149; Amades, *Rondallística*, 279, 296 i 297 (“Compare Llop i les cabretes”); Espinosa, *Españoles*, 212; Camarena, *León*, 34; Agúndez, *Sevillanos*, 17.

COMENTARI: Dins el grup d’“Animals personificats”, i dins l’espai dedicat a la rondalla “Raboseta, obril”, González i Caturla esmenta, en una mena de pròleg, un altre conte que té com a protagonistes la parella llop i rabosa. Es tracta de la rondalla de la rabosa que a poc a poc es menja tota la mel d’una gerra, enganyant el llop, tot inventant-se noms de filletes inexistents, que tenen a veure amb el procés de la seua llaminera activitat (“Comencilla, Mitgencilla i Rematancilla”). És Aa-Th, 15. La versió valenciana més coneguda és la d’Enric Valor. Bataller, *Rondalles*, p. 170, n’esmenta altres versions valencianes, algunes inèdites. Després, i encara que els protagonistes canvien a llop i rabosa, tota la continuació coincideix en termes generals amb el conegut conte de “El llop i les cabretes” (Aa-Th, 123). Ací la rabosa enganya el llop, en lloc de les cabretes que són les protagonistes del prototipus. Finalment el llop cau pel fumeral a la cassola d’oli bullint que la primera l’havia preparat.

31. “L’astúcia de la comare rabosa”, arreplegada al Campello.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 122A (*The Wolf [Fox] Seeks Breakfast / El llop [rabosa] busca l’esmorçar*); C-Ch, *Catálogo (Animales)*, 122A; GS, *Aragoneses*, 122; GS, Rev. *Arag.*, 122.

CORRESPONDÈNCIES: Bataller, *Comarques centrals*, 49; Amades, *Rondallística*, 272 i 299; Espinosa, *Españoles*, 199, 200 i 201; Agúndez, *Sevillanos*, 15; Camarena, *León*, 29; Sevilla, *Asturianos*, 13.

COMENTARI: La faula és antiga, i ho prova el seu primer testimoni peninsular conegut, al *Libro de buen amor*, 774–79 (vegeu Beltran, en premsa). La diferència principal respecte al model és que a la rondalla valenciana la rabosa enganya el llop, i normalment el llop o rabosa és enganyat per la mare dels porquets víctimes. El motiu del bateig, que caracteritza la rondalla, és el mateix. Les variants castellanques, que a vegades inclouen l’engany del bateig junt amb altres, duen diversos noms: Espinosa, *Españoles*, 199 (“Buen día de vianda para el lobo”), 200 (“El lobo madrugador”), y 201 (“El lobo, la chona y la zorra”); *Sevillanos*, 15 (“Se ha de bautizar a los hijos”); *León*, 29 (“La zorra bautiza gochos”). La versió més completa de la rondalla que conec la dona Bataller, *Comarques centrals*, 49 (“Les desgràcies del llop”), on es troba la combinació de 122 + 122K* + 122A + 122J.

32. “La carrera entre la balena i l'esparralló”, arplegada al Campello.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 250 (*Swimming Match of the Fish / La competició entre peixos*); Pujol, *Contribució*, 250; C-Ch, *Catálogo (Animales)*, 250; Amores, *Catálogo XIX*, 275.

CORRESPONDÈNCIES: Amades, *Rondallística*, 349, “El molà i l'esparralló” (veg. Pujol).

COMENTARI: És una curiosa adaptació marítima del clàssic tipus de la carrera entre animals (Aa-Th, 275), i en concret entre la rabosa i el gripau (Aa-Th, 275; cf. Camarena, *León*, 62 i 63, i Amores, *Catálogo XIX*, per a altres versions). L'esparralló fa el mateix que el gripau: muntar damunt la balena, com aquest munta damunt la rabosa per tal de guanyar. Inclouen versets cantarins, com a fórmula: “–Esparralló! ... –Aquíestic jo!”, en la de *L'Alacantí*, o “–Corredor será, / pero la traza non la da” en *León*, 62. També Espinosa, *Espanoles*, 230 i 231, replega versions sobre el gripau i la rabosa. Però Camarena, *Catálogo (Animales)*, introdueix per a la Península un altre tipus ja conegut (aquest d'Aa, 250, *Competició entre peixos*), a partir de casos com el que va registrar ell mateix a Cantàbria de “La carrera entre el tofino y el porretano”. Entre les versions orals valencianes inclou aquesta de GC, i un altra de Lanuza, Salvador i López (*Conte contat*, 27), que no he pogut consultar. Entre les literàries, la de Vicente Blasco Ibáñez, “La apuesta del esparralló”, publicada per primera vegada al diari *El Pueblo* en 1896, i replegada després als seus *Cuentos valencianos* [1893] (en Blasco Ibáñez, 1978, I: 64).

33. “L'ase, el gos, el gat i el gall”, arplegada a Agost.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 130 (*The Animals in Night Quarters / Els animals en allotjament nocturne*); Boggs, 130; C-Ch, *Catálogo (Animales)*, 130; Pujol, *Contribució*, 130; Amores, *Catálogo XIX*, 130.

CORRESPONDÈNCIES: Amades, *Rondallística*, 300, 301, 351 i 354; *Carxe*, 66, 67; Cortés, *Serranía* (“Los animales viejos”); *Bllat Colrat!*, 65 (“Qüento d'orquesta”); *Lo Molinar*, 48–51; Espinosa, *Espanoles*, 255–256; Camarena, *León*, 37; Agúndez, *Sevillanos*, 18.

COMENTARI: Coincideix amb el tradicional i popular conte d’“Els animals músics” o “Els músics de Bremen”. Per a la possible relació de la rondalla amb antics contes asiàtics en els quals els viatgers són objectes (un ou, un escorpí, una agulla, etc.), vegeu Thompson, *El cuento...*, p. 298, i, com sempre, les utilíssimes notes d'Agúndez. Però, per posar un exemple de relació entre versions, només al núm. 351, dels quatre replegats per Amades, hi ha coincidència amb els quatre animals de la tradició més

extensa, inclosa la versió valenciana. Per exemple, al núm. 301, els animals són un gall, un gat, un esquirol, un moltó i una guilla. Vegeu els comentaris d'Amores respecte a la possible relació entre la versió de Fernán Caballero, la dels germans Grimm (prou paregudes ambdues) i les orals conservades.

34. “El gat i la rateta”, arplegada a Busot.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 112 (*Country Mouse Visits Town Mouse / Rató de camp visita el rató de ciutat*); C-Ch, *Catálogo (Animales)*, 112; Pujol, *Contribució*, 112; Amores, *Catálogo XIX*, 112.

CORRESPONDÈNCIES: Amades, *Rondallística*, 344 (“La rata de ciutat i la rata de pagès”).

COMENTARI: Tot i que sembla molt popular, fins i tot entre els jòvens – que l’hauran llegit en llibres infantils o vist per televisió–, és força estrany en la tradició oral: “Convengamos que el relato ha dejado pobres huellas en la tradición oral española” (Chevalier, 1999: 90). El *Catálogo* de Camarena i Chevalier replega poques versions orals: cinc castelleses, tres catalanes (dues d’Amades, com fa Pujol, *Contribució*, més aquesta de *L’Alacantí*) i una gallega. En aquesta valenciana s’ha canviat la parella clàssica de protagonistes per una rata i un gat, o bé –per dir-ho d’altra manera– s’ha eliminat una de les rates, tot passant a l’enfrontament directe entre rata i gat. I s’ha fet que el pes o efecte de l’anècdota recaiga directament sobre les paraules de la primera, és a dir sobre una fórmula graciosa. La rateta és tan llesta que contesta amb llatins quan el gat li fica un parany prop del seu cau: “– Escolta, val més ser *ratis flaquis en campis rasis, que no ser ratis grossis en boquis tortis de gatís pardis*”. Cal comparar aquest final amb els versos de la rateta de camp a la versió hispànica més antiga, la del conte del “Enxenplo del mur de Monferrando y el mur de Gualfajara”, al *LBA*: “Más quiero roer fava, seguro e en paz, / que comer mill manjares, corrido e sin solaz” (1381*ab*). O amb els que segueixen, quatre estrofes més endavant, encara que ja en la veu del narrador: “Más vale en convento las sardinas saladas / ... / que perder la mi alma con perdizes assadas” (1385*a-c*). Tot i que l’expressió “roer fava” vinga de la font llatina (“rodere malo fabam quam cura perpete rodi”, en Walter Anglicus), té molta força i serveix de desenllaç còmic. “Més val...”, “mejor quiero...”: Observem que l’esquema oracional de comparativa de superioritat es manté, amb altres rimes, a les poques versions orals conservades. Correas contava el conte, a propòsit del refrany: “Mas vale comer grama y abrojo que tener capirote sobre el ojo”. I aquesta rima es manté, amb poques variacions, a les versions populars, com ara: “Mejor quiero comer pajas de rastrojo que no verme con el pellejo encima

de los ojos”. Chevalier decideix: “Llegados a este punto, es legítimo preguntarnos si estamos en presencia de un cuento folclórico de animales en el pleno sentido de la palabra. Creo que lo podemos afirmar sin la menor vacilación” (Chevalier, 1999: 90).

Les paraules en llatí de la rondalla valenciana, és a dir, aquesta resolució, diguem-ne, “cultista”, ens hauria de fer pensar en un primer moment en una creació poc tradicionalitzada. Tanmateix, i molt curiosament, els llatinismes de la rateta llesta ens duren prou directament a una llarga tradició de sàtires, acudits i rondalles al voltant del motiu de la mala gastronomia que havien de patir els estudiants universitaris. El pa dur, el vi agre, la sopa i el formatge transparents... donaven peu a tota una sèrie de contes que naixerien en les aules, però s’extingueren fora d’elles per mil camins. Exageracions com la dels estudiants que nadaven per tal de buscar el cigró dins la sopa, o que bufaven i feien volar la llesqueta de formatge, o que demanaven millor vi amb paraules de la litúrgia: “–*Domine, si potest fieri, transeat a me calix iste.*” Chevalier (1978: 120–127) detectava aquest tipus d’anècdotes en diverses obres dels segles XVI i XVII: Luis de Pinedo, Sebastián de Horozco, Melchor de Santa Cruz, el *Guzmán de Alfarache* de Mateo Alemán, Francisco de Quevedo, etc. Als *Coloquios de Palatino y Pinciano*, Octaviano conta com els estudiants entretenen la gana. “Si el pan es duro, dicen al Bachiller: *Domine, dic ut lapides isti panes fiant*; si la porción es chica, dicen: *Annihilata est portio mea*, y prueban a echarla del plato a soplos, y si la echan, dicen: *Memento mei, Deus, quia ventus est vita mea...*” (Chevalier, 1978: 120–121). Observem la conclusió del discurs d’Octaviano: “Con esta buena conversación pasan su mala ventura y entretienen y regocijan su comida y consuélanse diciendo: *Melius est pusillum panis cum gaudio quam plena utraque manus cum taedio*”. I ara comparem-lo amb les paraules de la rateta llesta de la rondalla: *val més ser “ratis flauis en campis rasis, que no ser ratis grossis en boquis tortis de gatis pardis*”. “Estas bromas –conclou Chevalier– no son anécdotas piadosamente recogidas por unos novelistas que serían unos observadores sagaces y minuciosos de la realidad. Tampoco proceden de la experiencia vivida de Mateo Alemán o de Francisco de Quevedo. Son, sencillamente, cuentos y chistes venerables que pertenecen al folklore estudiantil del siglo XVI, un folklore que debía conocer cualquier español medianamente culto –incluira esta definición muchos españoles que no habían pisado nunca los umbrales de la Universidad” (Chevalier, 1978: 126–127). No dubte que aquest folklore ha perdurat i, qui sap mitjançant quin tipus d’ambient escolar, potser seminarista, si portada per capellans o per gent mínimament instruída, ha arribat per viarany diversos a fundir-se amb motius de fauna i

ha donat, amb la rondalla de la rateta llesta, un cas singular de pervivència folklòrica (vegeu, per una discussió més ampla al voltant del tema, Beltran, en premsa).

35. “L’aranya, la cigala i l’abella”, arreplegada a La Canyada del Fenollar.

CATALOGACIÓ: —

CORRESPONDÈNCIES: —

COMENTARI: No sabem catalogar aquesta curiosa rondalla sobre una velleta que té tres filles amb qualitats diferents: l’aranya, la cigala i l’abella. Quan la mare cau malalta, només l’abella respon, i es premiada amb la producció de dolça mel. D’una banda, es tractaria d’un triple conte etiològic, de l’estil de les rondalles que hem comentat amb els nùms. 22 a 26, que explicaria l’origen de la fragilitat del fil d’aranya, els rebentons de la cigala quan canta molt, i la dolçor de la mel d’abella. D’altra, d’un conte moralitzador sobre la necessitat de bon comportament dels fills cap als pares, com els conte-típus 980, sobre el pare i el fill, la roca de la paciència, la cullera per a l’avi, etc.

36. “El conte de la formigueta”, arreplegada a Mutxamel i a Xixona.

CATALOGACIÓ: Aa-Th, 2031 (*Stronger and Strongest / Més i més fort*); Boggs, 2031; Pujol, *Contribució*, 2031.

CORRESPONDÈNCIES: Bertran, *Rondallari*, 43 (“La pastorelleta”); *Bllat Colrat!*, 4; *Lo Molinar*, 72; cf. Agúndez, *Sevillanos*, 275.

COMENTARI: Es tracta d’un conte acumulatiu o encadenat. La formiga (pot ser un pardalet) es trenca una cama i acudeix successivament a qui siga més fort: la neu, la boira, el vent, la paret, la rata, el gat, la maça, el foc, l’aigua, el bou, el carnisser i, finalment, el Nostre Senyor. L’origen remot és oriental. Es troba al *Panchatantra* i les versions medievals hispàniques més importants són les de Ramon Llull, al *Llibre de les meravelles*, i el *Calila e Dimna* (“La rata transformada en niña”). La més completa informació sobre la difusió del conte la dóna, com tantes vegades, Agúndez, *Sevillanos*, 275.

La replega de rondalles de l’Alacantí ofereix bona prova de la vitalitat i varietat de la tradició rondallística d’expressió catalana dins una comarca valenciana. Els grups principals de rondalles hi són representats. Dins les rondalles d’animals (Aa-Th, 1–299), cinc versions: dues variants de tipus força coneguts (Aa-Th, 123 i 122A), però les altres tres més estranyes (per exemple Aa-Th, 112, “El gat i la rateta”). N’hi ha vuit de rondalles merave-

lloses (1, 3, 5, 6, 8, 10, 21 i 23): potser la més coneguda per tot el País Valencià siga “El sarronet que canta”, però també són encara populars “Les faves del cel”, a vegades confosa o junt amb “L’ambició de Francesqueta”; mentre que “Peret i Margarideta”, “L’estreleta d’or”, “El forçut de Xixona” o “Els set germans encantats” (encara que la versió d’aquesta sembla procedir d’una escrita per Andersen), tenen sempre altres versions valencianes i catalanes; més difícils de trobar, “La rosa del amor”, o “La metgessa del dimoni”. Pel que fa a les cinc religioses, “El cullerot” és versió original i graciosa d’un conte antic, molt més conegut a l’àrea lingüística catalana que a la castellana; “Per què hi ha rics i pobres?” és també original, encara que tinga precedents literaris prestigiosos (Blasco Ibáñez), i 22, 24 i 25 són variants de contes populars sobre els camins que fa Nostre Senyor amb un sant Pere molt humà (poregós i golafre). De les tres al voltant de parelles i matrimonis, “Les fulles de l’alfabeguet” és més coneguda i popular que “Les bacoques del rei”; molt antiga és “El gat a l’esquena”, i molt original, encara que gens estranya a l’àmbit català, “Un lluç al mig del bancal”. De les dues d’home o xic estúpid, “Les comandes de Peret” és comú dins els índex hispànics, però “Tico, tico”, un vertader *fabliau*, sembla original castellana o aragonesa, a penes difosa després en àmbits catalanoparlants. Finalment, “El conte de la formigueta”, acumulatiu o encadenat, és exemple d’un tipus de joc verbal habitual, encara que aquesta versió no siga molt coneguda a les comarques valencianes. Només una peça, “El barranc de la falaguera”, roman sense catalogar, pel fet que estem davant d’un relat proper a la llegenda.

Més de vint-i-cinc tipus de contes són molts per a una sola replega comarcal. Com dèiem a la presentació de l'article, González i Caturla demostra, amb la seua lliure però essencialment fidel reutilització de la matèria prima oral, que la tradició rondallística s’ha mantingut, al cor del País Valencià, forta, rica i expressiva fins a les darreries del segle XX.

Bibliografia

- Aarne, Antti / Thompson, Stith (1961): *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography* (F. F. Communications; 184), Helsinki: Academia Scientiarum Fennica [= Aa-Th].
- Agúndez García, José Luis (1999): *Cuentos populares sevillanos (en la tradición oral y en la literatura)* (De viva voz; 2), Sevilla: Fundación Machado, 2 vols. [= Agúndez, *Sevillanos*].

- (1999): *Cuentos populares vallisoletanos (en la tradición oral y en la literatura)*, Valladolid: Simancas [= Agúndez, *Valladolid*].
- Alcover, Antoni M. (1951): *Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi des Racó*, Palma de Mallorca: Moll, 24 vols. [= Alcover, *Mallorquines*].
- Amades, Joan (1974): *Folklore de Catalunya. Rondallística. Rondalles* (Biblioteca Perenne; 13), Barcelona: Selecta [= Amades, *Rondallística*].
- Amores, Montserrat (1997): *Catálogo de cuentos folclóricos reelaborados por escritores del siglo XIX*, Madrid: CSIC [= Amores, *Catálogo XIX*].
- Barcos, M.ª Carmen / Pérez Bosch, Estela (2001): “Rondalles costumistes i faules a la Vall d’Albaida”, *Almaig (Estudis i documents)* 17, 142–146.
- Bataller Calderon, Josep (1997): *Rondalles i acudits valencians*, Gandia: CEIC Alfons el Vell [= Bataller, *Rondalles i acudits*].
- (1999): *Les rondalles valencianes*, Gandia: CEIC Alfons el Vell.
- (2001): *Rondalles de les comarques centrals valencianes*, Ontinyent: Caixa d’Estalvis d’Ontinyent [= Bataller, *Comarques centrals*].
- Beltran, Rafael (1992): “La leyenda de la doncella de las manos cortadas: tradiciones italiana, catalán y castellana”, dins: Beltran, R. / Canet, J. L. / Sirera, J. L. (eds.): *Historias y ficciones: Coloquio sobre la literatura del siglo XV*, València: Universitat de València, 25–36.
- (2001a): “Literatura i tradició oral a la Vall d’Albaida”, *Almaig (Estudis i documents)* 17, 120–123.
- (2001b): “Notes per a un catàleg tipològic de les rondalles valencianes, II: rondalles de La Vall d’Albaida i L’Alcoià”, *Almaig (Estudis i documents)* 17, 124–133.
- (2001c): “Huellas de las oraciones de *Los Tres Reyes de Oriente* y *Las cuatro esquinitas* en *Tirant lo Blanc*”, dins: Alvar, Carlos / Castillo, Cristina / Masera, Mariana / Pedrosa, José Manuel (eds.): *Ljra Minima Oral. Los géneros breves en la poesía tradicional*, Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 415–424.
- (en premsa): “Cuentos populares del *Libro de buen amor* en la tradición oral moderna, I (las fábulas): pérdidas, pervivencias y recuperaciones?”, dins *Actas del IX Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval (A Coruña, septiembre de 2001)*.
- Blasco Ibáñez, Vicente (1978): *Obras completas*, 6 vols., Madrid: Aguilar.

- Boggs, Ralph S. (1930): *Index of Spanish Folktales* (F. F. Communications; 90), Helsinki: Academia Scientiarum Fennica [= Boggs].
- Camarena Laucirica, Julio (1991): *Cuentos Tradicionales de León*, Madrid: Seminario Menéndez Pidal / Diputación Provincial de León, 2 vols. [= Camarena, *León*].
- / Chevalier, Maxime (1995): *Catálogo Tipológico del Cuento Folklórico Español. Cuentos maravillosos* (Biblioteca Románica Hispánica IV, Textos; 24), Madrid: Gredos [= C-Ch, *Catálogo (Maravillosos)*].
- / — (1997): *Catálogo Tipológico del Cuento Folklórico Español. Cuentos de animales* (Biblioteca Románica Hispánica IV, Textos; 26), Madrid: Gredos [= C-Ch, *Catálogo (Animales)*].
- Chevalier, Maxime (1978): *Folklore y literatura: el cuento oral en el Siglo de Oro*, Barcelona: Crítica.
- (1982): *Cuentos españoles de los siglos XVI y XVII*, Madrid: Taurus.
- (1983): *Cuentos folklóricos españoles del Siglo de Oro*, Barcelona: Crítica [Chevalier, *Siglo de Oro*].
- (1985): “Luis Coloma y el cuento folklórico”, *Anuario de Letras* 23, 229–246.
- (1999): *Cuento tradicional, cultura, literatura (siglos XVI-XIX)*, Salamanca: Universidad de Salamanca.
- Comes Casas, Rosa (1999): “Fixar una rondalla: la singularitat d'Enric Valor”, dins: Salvador, Vicent / Van Lawick, Heike (eds.): *Valoriana. Estudis sobre l'obra d'Enric Valor* (Col·lecció d'Estudis Filològics; 1), Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, 211–219.
- Cortés, Vicente (ed. 2000): *El tío paraguero. Tradición oral de La Serranía I*, El Villar del Arzobispo: Centro de Estudios “La Serranía” [= Cortés, *Serranía*].
- Cuartero, M.ª Pilar / Chevalier, Maxime (eds. 1997): Melchor de Santa Cruz, *Floresta española*, Barcelona: Crítica.
- Cuentos de hadas ingleses* (1988), trad. José Ramón Martínez Castellote, Barcelona: Olañeta [= *Cuentos ingleses*].
- Díez Rodríguez, Miguel / Díez-Taboada, Paz (1998): *Las memorias de los cuentos (Un viaje por los cuentos populares del mundo)*, Madrid: Espasa Calpe.
- Espinosa, Aurelio M. (1946): *Cuentos populares españoles*, Madrid: CSIC, 3 vols. [= Espinosa, *Españoles*].

- Gallego, Laura / Rico, Amparo (2001): “Rondalles meravelloses a la Vall d’Albaida”, *Almaig (Estudis i documents)* 17, 134–141.
- Gascón, Francesc (1999): *Rondalles de la Vall d’Albaida i l’Alcoià*, Ontinyent: Ajuntament / Institut d’Estudis de la Vall d’Albaida [= Gascón, *Albaida-Alcoià*].
- González i Caturla, Joaquim (1997): “Les rondalles d’Enric Valor”, dins *Enric Valor: 86 anys* (monogràfic de *Canelobre*, 37/38 [estiu-tardor]), 42–48.
- (1998): *Rondalles de l’Alacantí. Contes populars* [1a ed. 1985], Alacant: Aguaclara [= GC, *Alacantí*].
- (1998): *Rondalles del Baix Vinalopó. Contes populars* [1a ed. 1987], Alacant: Aguaclara [= GC, *BVinalopó*].
- González Sanz, Carlos (1996): *Catálogo tipológico de cuentos folklóricos aragoneses* (Artularios; 1), Zaragoza: Instituto Aragonés de Antropología [= GS, *Aragoneses*].
- (1998): “Revisión del catálogo tipológico de cuentos folklóricos aragoneses: correcciones y ampliación”, *Temas de Antropología Aragonesa* 8, 7–60 [GS, *Rev. Arag.*].
- Keller, John E. (1949): *Motif-Index of Mediaeval Spanish Exempla*, Knoxville: University of Tennessee Press.
- Lacarra, M.ª Jesús (ed. 1989): *Sendebarr* (Letras Hispánicas; 304), Madrid: Cátedra.
- (1999): *Cuento y novela corta en España, 1. Edad Media*, Barcelona: Crítica.
- (en premsa): “Algunos cuentos de *El conde Lucanor* y sus paralelos folclóricos”, *Quaderns de Filologia Romanza*.
- Limorti, Ester / Quintana, Artur (ed. 1998): *El Carxe. Recull de literatura popular valenciana de Múrcia*, trans. musical Lluís Borau i Ester Pérez, Elx: Institut de Cultura “Juan Gil-Albert” [= *Carxe*].
- Lluch, Gemma / Serrano, Rosa (1995): *Noves lectures de les rondalles d’Enric Valor*, València: Albatros-Tàndem.
- Lorenzo Vélez, Antonio (1997): *Cuentos anticlericales de tradición oral*, Valladolid: Ámbito.
- Martínez, Josep V. i altres (1999): *Conte contat. Rondalles populars de la Costera* (Col·lecció ‘Conéixer la Costera’; 2), Xàtiva: Associació d’Amics de la Costera [= Martínez, *Costera*].

- Martínez i Martínez, Francesc (1912): *Còses de la meua terra (la Marina)*, *Primera tanda*, València [= Martínez, *Còses*].
- (1995): *Llegendari valencià*, ed. Josep M. Baldaquí Escandell (Textos Universitaris), Alacant: Institut de Cultura “Juan Gil-Albert” / Conselleria d'Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana.
- Martínez Ricós, Empar (ed. 2001): *L'Any Tururany... Narrativa oral al poble de Picanya. Rondallística, refranys, endevinalles i jocs de paraules*, Picanya: Ajuntament.
- Michael, Ian (1977): “The Function of the Popular Tale in the *Libro de buen amor*”, dins: Gybbon-Monypenny, G. B. (ed.): “*Libro de buen amor*” *Studies*, Londres: Tamesis, 123–147.
- Montoya Abat, Brauli (1999): “La contribució d'Enric Valor a la llengua i la literatura del País Valencià”, dins: Salvador, Vicent / Van Lawick, Heike (eds.): *Valoriana. Estudis sobre l'obra d'Enric Valor* (Col·lecció d'Estudis Filològics; 1), Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, 347–356.
- Neugaard, Edward (1999): “The *Rondalles del Baix Vinalopó*: Motifs and Tale Types”, *Catalan Review* 13:1–2, 161–171.
- Oriol, Carme (1999): “Les rondalles de Joan Amades i la seva relació amb fonts impreses anteriors”, *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* 38 (*Homenatge a Arthur Terry*; 2), Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 289–311.
- Pascual Tirado, Josep (1996): *De la meua garbera. Contalles de Castelló de la Plana*, ed. Vicent Soriano Tortajada (Biblioteca d'Autors Valencians; 35), València: Alfons el Magnànim.
- Pedrosa, José Manuel (1995): *Las dos sirenas y otros estudios de literatura tradicional. De la Edad Media al siglo XX*, Madrid: Siglo XXI.
- Pendás Trelles, Emilio (2000): *Cuentos populares recogidos en el penal del Puerto de Santa María (1939). Cancionero y obra poética*, ed. Jesús Suárez López, Gijón: Ayuntamiento.
- Propp, Vladimir (1974): *Las raíces históricas del cuento*, Madrid: Fundamentos.
- Pujol, Josep M. (1982): *Contribució a l'Índex de tipus de la rondalla catalana*, Barcelona: Universitat de Barcelona, Departament de Literatura Catalana (tesi de llicenciatura, dir. pel Dr. Jaume Vidal) [= Pujol, *Índex*].
- (ed. 1996): Pau Bertran i Bros, *El Rondallari català* (Arxius del Folklore Català; 2), Barcelona: Alta Fulla [1ª ed. 1989] [= Bertran, *Rondallari*].

- Quintana, Artur (ed. 1995): *Lo Molinar. Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa*, 1. *Narrativa i Teatre*, Calaceit: Instituto de Estudios Turolenses / Associació Cultural del Matarranya Carrutxa [= *Lo Molinar*].
- (ed. 1997): *Bllat Colrat! Literatura popular catalana del Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça*, 1. *Narrativa i Teatre*, Calaceit: Instituto de Estudios Altoaragoneses / Institut d'Estudis del Baix Cinca / Institut d'Estudis Ilerdencs / Diputació General d'Aragó [= *Bllat Colrat!*].
- Quintáns Suárez, Manuel (1993): *Antoloxía de Contos Populares de Galicia*, A Coruña: Tambre.
- Rodríguez Marín, Francisco (1948): *Cantos populares españoles [1882–1883]*, Buenos Aires: Bajel.
- Roig Vila, Rosabel / Roig Vila, Mari (2000): *Contes i jocs populars de les Valls de Gaudalest i de l'Algar*, Alacant: Institut de Cultura “Juan Gil-Albert” [= Roig, *Guadalest-L'Algar*].
- Suárez López, Jesús (1998): *Cuentos del Siglo de Oro en la tradición oral de Asturias*, Gijón: Ayuntamiento [= Suárez, *Asturianos*].
- Thompson, Stith (1955–1958): *Motif-Index of Folk Literature*, 6 vols., Copenague / Bloomington: Indiana University Press.
- (1972): *El cuento folklórico* [1a ed. anglesa 1946], Caracas: Universidad Central de Venezuela.
- Timoneda, Joan / Aragonés, Joan (1990): *Buen aviso y portacuentos. El sobre-mesa y alivio de caminantes. Cuentos*, ed. Maxime Chevalier i M.ª Pilar Cuartero, Madrid: Espasa-Calpe [= Timoneda, *Buen aviso*].
- Valor i Vives, Enric (1975): *Obra literària completa*, vols. I i II, València: Gorg [= Valor, *Rondalles*].
- Verdú, Jordi Raül (2001): *A la vora de la llar*, Alcoi: Marfil [= Verdú, *A la vora*].